

I dalje nam je stranac

Uz 75. obljetnicu smrti Ludwiga Wittgensteina

*Kristijan Krkač**

Wittgenstein je mrtav. Preminuo je 29. travnja 1951. u kući doktora Bevana i njegove supruge Joan. Posljednje riječi Ludwiga Josefa Johanna Wittgensteina gospodi Bevan bile su »Recite im da sam imao divan život« (Macan, 2001, 203). Doktor Bevan poznat je i po tom što je na Olimpijskim igrama 1928. osvojio zlatnu medalju u četvercu bez kormilara. Oko Wittgenstienove posmrtno postelje okupila su se četiri učenika: B. Richards, G. E. M. Anscombe, Y. Smythies i M. O'Connor Drury. Kasnije je stigao i dominikanski svećenik C. Pepler, kojeg je odabrala Anscombe jer je Wittgenstein tražio svećenika koji nije filozof. Druryu je Wittgenstein rekao: »Nisam religiozan čovjek, ali svaki problem moram gledati s religijskog stajališta« (Malcolm, 2017, 13). Wittgensteinova obitelj, Helene, Margaret i Paul, objavila je vijest o njegovoj smrti. Iako nije bio katolik, pokopan je u Cambridgeu po katoličkom obredu.

Godine 1951., osim europskih i američkih filozofa (pozitivista i filozofa običnoga jezika), za Wittgensteina je znao malotko. Većina je znala da je napisao *Tractatus Logico-Philosophicus*, koji im je uglavnom bio težak, a on je bio svrstavan među logičke pozitiviste, što je odbijalo i kontinentalce i pragmatiste. No, za života je bio slavljn kao genij gdje god se je pojavio. Posthumno se je status genija nastavio, napose nakon objavljivanja *Philosophical investigations* ("Filozofska istraživanja").

75 godina kasnije imamo, počevši s *Philosophical investigations*, objavljena sva njegova djela te sve rukopise, strojopise i radove učenika objavljene na Internetu. Na raspolaganju su nam detaljni memoari, biografije, uvodi, rječnici i priručnici njegove filozofije, egzegze središnjih djela, najmanje 5–10 izvrsnih knjiga i 50–100 članaka o svakoj njegovoj središnjoj zamisli. 75 godina kasnije o njegovoj se filozofiji u svijetu godišnje održi najmanje jedan svjetski simpozij. U svijetu djeluju najmanje četiri društva pod imenom Ludwiga Wittgensteina. Godišnje se objavi nekoliko brojeva časopisa za njegovu filozofiju (*Philosophical Investigations*, *Wittgenstein Studien*, *Nordic Wittgenstein Review*) i najmanje desetak knjiga samo u engleskom govornom području. *Tractatus* na Google Scholaru ima oko

* Izv. prof. dr. sc. Kristijan Krkač, Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta. Adresa: Filipa Vukasovića 1, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6956-8102>. E-adresa: kristian.krka@gmail.com

40.000, a *Philosophical investigations* oko 73.000 citata. Autor je najmanje desetak novih filozofskih pojmova. Prema tim mjerilima spada u 10–20 najvećih filozofa u povijesti.

Kuusela i McGinn (2011, 3) pišu: »Wittgenstein je osporavan lik na filozofskoj sceni. Time što je odigrao važnu ulogu pri usponu i razvoju ne samo jedne, nego dvije škole analitičke filozofije — jedne koja ističe uporabu formalno–logičkih oruda pri filozofskoj analizi, a koja potječe od Bertranda Russella i druge koja se manje ili više drži uporabe običnoga jezika u filozofskoj analizi, povezane s imenom G. E. Moorea — Wittgenstein je s dobrim razlogom povezan s analitičkim nasljedem.«¹ Hyman i Glock (2017, 1) pišu: »Wittgenstein je prešao drugi Stiks, od živoga sjećanja do povijesti tijekom godina od kada je započelo ovo stoljeće. Danas je prepoznat kao jedan od najizvornijih i najsnažnijih mislitelja 20. stoljeća, a njegov rad pripada tijelu literature koju će filozofi čitati i tumačiti uvijek iznova sa svakom novom generacijom tako dugo dok europsko intelektualno nasljeđe bude postojalo.«

U proteklih 75 godina slika o Wittgensteinu se je promijenila. Godine 1951., pa i 1953., nakon objavljivanja *Philosophical investigations* smatran je izvornim i idejnim pokretačem ne samo Bečkoga kruga, nego i škole filozofije običnoga jezika, dakle, uglavnom kao filozofa logike i jezika, danas je smatran filozofom koji je rekao bitne stvari u ontologiji, epistemologiji, filozofiji znanosti, etici, estetici i filozofiji religije. Danas znamo koliko su na njega i njegovu filozofiju utjecala njegova ne–filozofska znanja, vještine i interesi poput inženjerstva (koje je studirao prije filozofije), arhitekture, kiparstva, poezije, glazbe, filma, religije i dr.² Slika je time danas potpunija, ali ništa jasnija, štoviše možda je kontroverznija.

Autor ovog teksta na strani je manjine koja misli da uz rečene utjecaje Wittgenstein također nikad nije prestao biti inženjer te da je znanstveno modeliranje (utjecaj Hertza i Boltzmann) i morfologiju (utjecaj Goethea i Spenglera) primijenio u svojoj filozofiji (Sterrett, 2005) i utjecao na filozofiju znanosti (usp. Krkač i Lukin, 2021).

Lukin (2021, vii) piše: »Često se može pročitati ili čuti ovo: Svi se slažu da je Ludwig Wittgenstein najveći i najvažniji filozof dvadesetoga stoljeća. Ali odmah nakon toga sloga prestaje. Ne slažu se čak ni zašto je najveći. Nije li to čudno? Pogotovo se ne slažu oko toga kako ga treba čitati. Kako objasniti tu ‘slogu u neslozi’ ili ‘neslogu u slozi’? Za razumijevanje Wittgensteinove filozofije važna je ta *concordia discordans*. To nije nešto što se može zaobići. Možda će nam bolje razumijevanje dati ideja da se, metaforički i analogijom, Wittgensteina shvati kao modelski organizam (modelski objekt, modelski sustav). Mnogi će se složiti da je Wittgenstein dobar, prikladan ‘egzemplarni narativ’ ili ‘slučaj’ (*case*). A to se može usporediti s modelskim organizmima u biologiji.«

Neslaganja oko Wittgensteinove filozofije započeo je on sam ne slažući se sa samim sobom. Velika je rijetkost u znanosti i filozofiji da se netko, tko kao

1 Citate koji su izvorno na engleskom jeziku preveo je autor rada.

2 Za filozofiju kao poeziju usp. Klagge, 2021.

mlad napiše filozofski bestseller poput *Tractatus Logico-Philosophicus* u naponu filozofske snage, odrekne bestseleru kao pogreške u ime ispravka u djelu *Philosophical investigations*, čije je objavljivanje toliko odugovlačio da nije doživio objavu (objavljeno je 1953.).

Neslaganja oko Wittgensteinove filozofije traju i 75 godina nakon njegove smrti. Među njima je cijeli niz egzegetskih neslaganja koja su previše stručna za razumijevanje većini koja barem pola karijere nije posvetila njegovoj filozofiji. No, ima i neslaganja koja u pitanje dovode velike dijelove, pa i cjelinu Wittgensteinove filozofije, poput rasprave o (be)smislu djela *Tractatus Logico-Philosophicus* ili o tom je li *Philosophical investigations* (anti)filozofija. Na koncu, neslaganja su gdje gdje takva da prodiru među dominantne rasprave suvremenih filozofa, poput pitanja o naravi, predmetu, metodi i cilju filozofije, njezinim središnjim pitanjima i dr. (Krkač et al., 2021, 283–289). Spomenuta neslaganja nakon desetljeća polako ali sigurno postaju dijelom Wittgensteinova nasljeđa. Želi li tko čitati kontroverzne filozofe, neka čita između ostalih i Wittgensteina.

Uz 75. obljetnicu Wittgensteinove smrti spomenimo se i 85. obljetnice prvoga spomena Wittgensteina u hrvatskoj filozofiji, za što je zaslužan Stjepan Pataki u enciklopedijskom članku Bečki krug 1941. godine (Pataki, 1941; usp. Krkač, 2017). Hrvatska filozofija, koliko je poznato, nije zabilježila smrt Ludwiga Wittgensteina. Ništa čudno jer je početak 1950-ih u Hrvatskoj u filozofskom smislu bilo vrijeme protjerivanja svih drugih filozofija sa sveučilišta i ustoličenja marksističke filozofije (Krkač i Dogan, 2025), koja je prezirala pozitivizam, pa time i Wittgensteina, kojeg je neznački percipirala dijelom te škole.

U svjetskim omjerima Hrvatska je relativno rano dobila hrvatski prijevod *Tractatus Logico-Philosophicus* (1960.), ali relativno kasno hrvatski prijevod *Philosophical investigations* (1998.). Slijedili su drugi prijevodi. S obzirom na veličinu hrvatske filozofske zajednice i njezinu povijesnu orijentaciju više prema povijesti filozofije nego filozofiji (uglavnom kršćanskoj, kontinentalnoj i analitičkoj naturalističkoga smjera) čudo je da uopće imamo wittgensteinovce. Ipak, hrvatski filozofi koji su objavili najmanje jednu knjigu i barem nekoliko članaka o Wittgensteinu mogu se nabrojati na prste jedne ruke. Broj njihovih radova u svjetskim časopisima specijaliziranim za Wittgensteinovu filozofiju još je manji (usp. Krkač, 2017).

Ne želeći umanjiti zasluge ostalih hrvatskih wittgensteinovaca, ovdje ćemo spomenuti filozofa Ivana Macana SJ (1939.–2015.), koji se je između ostaloga bavio i Wittgensteinom. Godine 1974. kod češkoga matematičara i filozofa V. Richtera u Innsbrucku doktorirao je tezom *Wittgensteinova teorija značenja*, a ta knjiga objavljena je u hrvatskom prijevodu tek 1996. godine (Macan, 1996). Objavio je nekoliko članaka o Wittgensteinu na hrvatskom i njemačkom te je bio pokretač i urednik biblioteke u kojoj su objavljeni hrvatski prijevodi *Philosophical investigations*, *Blue and Brown Books* (“Plave i smeđe knjige”) i *On Certainty* (“O izvjesnosti”). Bio je dugogodišnji profesor između ostaloga i kolegija *Analitička filozofija* na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu i niza seminara o Wittgensteinovoj filozofiji (usp. Krkač, 2014).

Uz to, profesor Macan zaslužan je i za to što je vrlo rano hrvatskomu filozofskom čitateljstvu otvorio širi pogled na Wittgensteina člankom *Ludwig Wittgenstein kao čovjek i mislilac* (Macan, 1976). Osobita je čast autoru ovoga teksta što ima priliku pisati ovaj uvodnik o 75. obljetnici Wittgensteinove smrti 50 godina nakon teksta svojega učitelja. Macanov članak sadržava dio rezultata istraživanja koje nije završilo u disertaciji. Ono presudno u članku detalji su iz Wittgensteinova života i prvi prijevod dijelova iz Wittgensteinovih dnevnika iz razdoblja *Tractatusa* u kojima piše o Bogu, religijskom vjerovanju i smislu života. Tako su tadašnji čitatelji mogli dobiti uvid u tekst koji je nastao skoro kada i *Tractatus Logico-Philosophicus* i koji mu je dijametralno suprotan.

Čitamo religioznoga Wittgensteina (usp. Macan, 2001). On više nije samo suhoparna logička forma i kasnije jezična igra čija je filozofija danas stvar povijesti. Odjednom je živ čovjek od krvi i mesa, čovjek koji strepi, prestravljen je, tuguje, očajava i smije se, na prvi pogled sličan nama, a opet stubokom različit. Nasuprot, možda i usprkos tomu, Wittgensteina si trebamo zamišljati sretnim.

Literatura

- Hyman, John; Glock, Hans–Johann (2017). Introduction. U: H.–J. Glock i J. Hyman (ur.), *A Companion to Wittgenstein* (str. 1–4). Oxford: Wiley Blackwell.
- Klagge, James C. (2021). *Wittgenstein's Artillery, Philosophy as Poetry*. Cambridge, Massachusetts: MIT.
- Krkač, Kristijan (2014). Filozofija Ivana Macana. *Obnovljeni Život*, 96(2), 147–164.
- Krkač, Kristijan (2017). Wittgenstein in Croatia: On the occasion of 75 years of Wittgenstein in Croatian philosophy (1941–2016). *Disputatio Philosophica*, 19(1), 101–116.
- Krkač, Kristijan; Dogan, Ivan David (2025). Was Croatian marxist philosophy important?: An outline of an empirical approach. *Prolegomena*, 24(1), 115–135.
- Krkač, Kristijan; Điri, Josipa; Soldo, Mateja (2021). *Čuda džungle: Uvod u filozofiju Ludwiga Wittgensteina*. Zagreb: Mate.
- Krkač, Kristijan; Lukin, Josip (2021). Wittgenstein's turn from model to modeling. *Disputatio Philosophica*, 23(1), 3–21.
- Kuusela, Oskari; McGinn, Marie (2011). Editor's Introduction. U: O. Kuusela i M. McGinn (ur.), *The Oxford Handbook of Wittgenstein* (str. 3–12). Oxford: Oxford University.
- Lukin, Josip (2021). Pregovor. U: Kristijan Krkač, Josipa Điri i Mateja Soldo, *Čuda džungle: Uvod u filozofiju Ludwiga Wittgensteina* (str. vii). Zagreb: Mate.
- Macan, Ivan (1976). Ludwig Wittgenstein kao čovjek i mislilac. *Obnovljeni Život*, 32(3), 253–270.
- Macan, Ivan (1996). *Wittgensteinova teorija značenja*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Macan, Ivan (2001). Je li Ludwig Wittgenstein bio religiozan?: Prigodom 50. obljetnice smrti. *Obnovljeni Život*, 56(4), 503–511.
- Malcolm, Norman (2017). *Wittgenstein s religioznog stajališta?* Zagreb: KruZak.
- Pataki, Stjepan (1941). Bečki krug (Wiener Kreis). U: Mate Ujević (ur.), *Hrvatska enciklopedija: 2: Autonomaši–Boito* (str. 323–324). Zagreb: Naklada hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda.
- Sterrett, Susan G. (2005). *Wittgenstein Flies a Kite: A Story of Models of Wings and Models of the World*. London: Penguin.